

Особливості впливу інформаційної основи національного розвитку на соціокультурну сферу в умовах глобалізації

У процесі становлення суверенної державності та демократичної організації суспільного життя зазнала докорінних перетворень уся система українських інформаційних комунікацій і джерел їхнього наповнення інформаційним ресурсом. У ній відбулися сутнісні структурні перетворення, значно змінився характер циркуляції інформації в суспільстві, з'явилися нові особливості в наповненні нею всіх центрів збереження інформресурсів. При серйозних економічних проблемах молодій державі структура інформаційних центрів суверенної України спочатку повільно, а потім дедалі швидше почала зазнавати організаційно-технологічного впливу з боку економічних, політичних та інших суспільних структур провідних країн світу, з боку міжнародних організацій, у комплектуванні інформаційними ресурсами більш активну участь стали брати великі міжнародні інформаційні фірми, що спеціалізуються на торгівлі найновішою інформацією в різних галузях знань.

Принципових змін зазнавала система загальноукраїнських інформаційних комунікацій і центрів зберігання інформації, оскільки змінилося значною мірою їхнє призначення. Завдання провінційного управління радянських часів змінилися завданнями суверенного державного будівництва, національного розвитку, докорінних суспільних перетворень на шляху демократизації суспільства, трансформації соціалістичної за змістом економіки в економіку ринкову, розв'язання масштабних соціальних проблем перебудовного періоду тощо. Усе це потребувало підвищення національного контролю за перебудовою системи інформаційних комунікацій і наповнення їх новою, сучасною інформацією, створення системи нових інформаційних баз, налагодження принципово нової системи каналів зв'язку між базами і глобальним інформаційним простором, організації нових структур, що спеціалізуються на виробництві, обробці, збереженні, аналізі й поширенні інформації, підготовці кадрів – інформаційних працівників різних спеціальностей.

Удосконалення структури соціальних інформаційних комунікацій в Україні, розвиток систем обробки інформації зумовлений суспільною затребуваністю, перебігом суспільних перетворень. Зросла потреба в користуванні інформацією всіх рівнів складності в управлінських структурах, від яких за нових умов вимагалось прийняття самостійних, точних і ефективних рішень. У зв'язку з демократичними перетвореннями в суспільстві, швидкою розбудовою численних політичних партій, появою значної кількості інших громадських організацій, зростали запити на інформацію, формувались інформаційні бази цих структур. Оновлена система відповідних комунікацій мала забезпечити необхідний доступ до наявних інформаційних ресурсів.

Ринкові процеси в економіці значною мірою також спираються на сучасну інформаційну інфраструктуру. Сьогодні вона охоплює системи зв'язку

різноманітного типу (канали зв'язку й центри комунікації), обчислювальні мережі; центри з переробки та надання інформаційних послуг; бази даних і знань; системи збору й підготовки інформації.

Таким чином, на нинішньому етапі розвитку українського суспільства формується суспільна затребуваність в організації розвитку інформаційних процесів, співвідносна з проявом сучасних тенденцій еволюції вітчизняного соціокультурного середовища. Ця затребуваність охоплює всі сфери життєдіяльності в процесі їхнього розвитку в напрямі до нового, інформаційного суспільства й пов'язана насамперед:

- із творенням, систематизацією, обробкою, зберіганням і використанням інформації в масштабах держави;

- з удосконаленням керування інформацією як найважливішим ресурсом соціально-економічного, політичного й культурного розвитку, налагодженням системи збереження, вивчення та раціонального використання інформаційних ресурсів відповідно до запитів суспільства;

- з розвитком міжнародного співробітництва в інформаційній сфері, утвердженням інформаційного суверенітету України, із забезпеченням рівня інформаційної безпеки, що характеризується достатньою захищеністю національних інтересів в інформаційній сфері від зовнішніх і внутрішніх загроз для забезпечення нормального життя й розвитку особи, суспільства, держави;

- із забезпеченням зростання активності України в міжнародному інформаційному просторі, реалізацією програм наповнення українського сегмента міжнародного інформаційного простору якісною, суспільно значущою інформацією, з адаптацією зарубіжних інформаційних ресурсів згідно із суспільними потребами в Україні;

- з науково-інформаційним забезпеченням діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, економічних структур, наукових, культурно-освітніх закладів, громадських організацій, забезпеченням конституційних прав і свобод громадян в інформаційній сфері, постійним удосконаленням суспільних механізмів забезпечення відкритості інформаційної політики – важливої передумови формування демократичного суспільства і правової держави в Україні;

- з розширенням можливостей для оволодіння сучасними інформаційними технологіями, їх використанням у виробництві, навчанні, побуті представниками усіх верств населення, із становленням інформаційної освіти, розвитком системи інформаційних наук, поширенням інформаційної культури, розвитком фундаментальних наукових досліджень, розробкою вітчизняних інформаційних і телекомунікаційних технологій та засобів їх реалізації, удосконаленням підготовки відповідних наукових та інженерних кадрів;

– з удосконаленням правового поля процесу інформатизації¹.

Оцінка рівня забезпечення еволюції соціокультурного процесу в Україні визначається насамперед масштабом приросту інформаційного потенціалу українського громадянського суспільства й держави, реальними результатами у вирішенні завдань своєчасного й рівноправного входження в інформаційне суспільство. Слід зазначити, однак, при цьому, що рівень приросту необхідних для розвитку ресурсів і організація їх ефективного використання, наявність кваліфікованих спеціалістів, удосконалення правового поля, регламентація суспільних відносин на новому інформаційному рівні їхнього розвитку, рівень загального науково-технологічного розвитку суспільства та матеріально-технічна база інформатизації є, безсумнівно, важливими, але не вичерпними факторами інформаційного забезпечення необхідних соціокультурних перетворень у суспільстві. Вплив усіх цих факторів з точки зору національного розвитку є ефективним за умови їх сприяння збагаченню інформаційної основи, загальноукраїнської інформаційної бази існування української нації й держави, що сформована всіма поколіннями українського народу і є його визначальною ознакою. І, навпаки, кожен із цих факторів стає максимально продуктивним для справи національного розвитку при реалізації в таких процесах національної інформаційної традиції.

Властива кожній нації у процесі її еволюції відповідна інформаційна традиція знаходить своє вираження в створених багатьма поколіннями представників певної спільності людей прийомах формування національних інформаційних ресурсів, відображається в системі цих ресурсів і особливо в тій їхній частині, що становить ядро загального їхнього обсягу – суверенну інформацію, ту частину ресурсів, що відображає своєрідність, самобутність певної нації чи держави².

Сучасний національний інформаційний простір як сфера інформаційних обмінів національного значення охоплює розгалужену систему структур, що забезпечують виробництво нової інформації, зберігання наявної на різних видах носіїв, а також організацію її використання за допомогою мережі соціальних комунікацій всередині суспільства й на міжнародній арені. Такий комплекс інформаційних структур становить інформаційний потенціал суспільства. Від рівня цього потенціалу в нинішньому світі значною мірою залежить збереження розвитку національної інформаційної бази – інформаційної основи розвитку українського суспільства, внесок українського народу в

¹ Україна: утворення незалежної держави (1991–2001). – К.: Альтернатива, 2001. – 704 с.

² Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – С. 12–14.

загальноцивілізаційний розвиток. Забезпечення належного рівня цього потенціалу прямо пов'язане із заходами щодо захисту національних інформаційних ресурсів, процесів інформатизації – забезпечення належного рівня інформаційного суверенітету.

У процесі розвитку національного інформаційного простору в нинішніх умовах набувають додаткового значення засоби масової інформації усіх видів, як друковані, так і електронні, та соцмережі. Вони сприяють розвитку самосвідомості суспільного організму, визначенню місця, самоідентифікації в структурі цього найбільш загального поняття суверенних масивів інформації, з одного боку. З іншого – вони виступають і як інструмент утвердження інформаційного суверенітету, і як джерело його поповнення оперативною інформацією.

Варто зауважити також, що вплив національних інформаційних ресурсів на соціокультурний процес значною мірою залежить від своєчасного впровадження здобутків науково-технічного прогресу в інформаційній сфері. З розвитком і урізноманітненням ресурсної бази вітчизняного інформаційного простору під впливом науково-технологічного прогресу система складових цієї бази урізноманітнюється. Особливо активізувався цей процес із масовим впровадженням електронних інформаційних технологій, розвитком інформаційних можливостей Інтернету. Однак і в процесі розвитку традиційних складових системи національних інформаційних ресурсів, і під час формування нових елементів цієї системи ³ їхньою спільною особливістю залишається підпорядкування національній інформаційній традиції. Ця традиція проявляється:

– у відповідності всіх видів інформаційних ресурсів розвитку певної нації чи держави;

– у відображенні національної своєрідності світосприймання в цих ресурсах;

– в орієнтації цих інформаційних ресурсів насамперед на ефективне використання у власному інформаційному середовищі, у врахуванні національної специфіки цього використання (рівень інформаційної підготовки аудиторії, рівень технологічної озброєності суспільства, врахування тенденцій розвитку національної інформаційної сфери, фактора міжнародних інформаційних обмінів тощо).

Наявний суспільний досвід показує, що врахування характерних особливостей кожного з видів як традиційної, так і новітньої інформації дає можливість для оптимального визначення специфічної їхньої ніші в системі

³ Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – С. 8–30.

задоволення інформаційних потреб, організації оптимальної структури сучасної інформаційної бази.

Таким чином, у соціокультурному процесі суверенні інформаційні ресурси виконують орієнтуючі функції. На нинішньому етапі розвитку інформаційного суспільства найбільш ефективним серед них є те, що вони виступають:

– еталонними ресурсами в процесі нового інформаційного виробництва для забезпечення актуальних запитів суспільства відповідно до наявних потреб розвитку соціальних структур і змістовного наповнення соціальних інформаційних баз;

– основою зміцнення системи національних інформаційних ресурсів в усьому їхньому різноманітті, необхідному для національного розвитку, є матрицею вдосконалення інформаційних обмінів між соціальними базами в загальнонаціональному вимірі, у тому числі розвитку кооперативних зв'язків між центрами зберігання інформації на основі сучасних інформаційних технологій, ресурсом збагачення дистантних форм поширення, утвердження суверенних масивів інформації серед замовників тощо;

– інформаційною основою розвитку механізмів інформаційної безпеки до специфіки сучасних інформаційних обмінів.

У комплексі вітчизняний інформаційний ресурс має визначати державну інформаційну політику, метою якої є досягнення якісно нового рівня інформаційного забезпечення суспільства в процесі його розвитку в постіндустріальний період. Вона має охоплювати всі сфери життєдіяльності в процесі їхнього розвитку в напрямі до нового, інформаційного суспільства, включати в себе стратегію і принципи розвитку системи інформатизації.

Ефективність функціонування загальноукраїнської, як, власне, і будь-яких інших інформаційних баз прямо залежить як від змістовного їх наповнення, так і від якості самої роботи з інформацією, дотримання необхідних пропорцій між організацією роботи структур, які займаються виробництвом, збереженням, поширенням інформації, що здійснюють її використання в суспільних інтересах, у реалізації актуальних проектів національного розвитку⁴.

Процес інформаційного розвитку українського суспільства з точки зору національних інтересів має відповідати реалізації ряду вимог, серед яких на нинішньому етапі найважливішими є:

– верховенство інститутів українського суспільства над процесом інформаційного виробництва й використання інформаційних ресурсів;

– забезпечення перспектив:

а) вітчизняного інформаційного виробництва з урахуванням потреб національного розвитку;

⁴ Там само. – С. 8–11.

б) прискорене підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів, забезпечення зростання творчого потенціалу українського суспільства у використанні інформаційних ресурсів, удосконаленні інформатизації суспільства⁵;

– забезпечення умов для рівноправного міжнародного співробітництва в інформаційній сфері, організація виробництва, підготовка національних інформаційних продуктів для представлення на зовнішніх інформаційних ринках з урахуванням відповідних запитів глобального інформаційного простору. Адже, як зауважує Г. Почепцов, «якщо ми не продукуємо власного інформаційного чи віртуального продукту, то ми ніколи не будемо переможцями. Ми є читачами, а не письменниками великого світу. І справа тут не в розмірах країни чи кількості людей, а в розмірі мозку»⁶;

– розробка методик ефективного використання інформаційного потенціалу глобального інформаційного простору в інтересах розвитку української нації і держави, формування постійно діючих механізмів ефективного використання цього джерела нових інформаційних ресурсів для їх адаптації і підготовки до використання в інтересах суспільного прогресу.

Під час розвитку сучасних інформаційних процесів на новому їхньому витку перед нами знову набуває актуальності прогнозна ідея В. Вернадського про «державне об'єднання зусиль людства»⁷ в її застосуванні до національного розвитку в умовах глобалізації.

Важливою умовою розвитку інформаційної діяльності на сьогодні є вдосконалення державної політики у сфері засобів масової інформації, спрямованої на осучаснення нормативно-правової бази з питань діяльності засобів масової інформації, пріоритетність підтримки вітчизняного виробника інформаційного продукту в цілому і впровадження системи заходів, спрямованих на підтримку розвитку україномовних засобів масової інформації, створення сприятливих умов для залучення інвестицій, кредитів на придбання передових технологій та обладнання для інформаційного виробництва на підприємствах, в установах, організаціях інформаційної сфери, посилення ролі українських ЗМІ в утвердженні позитивного іміджу України в глобальному інформаційному просторі, для розвитку телерадіоінформаційної структури тощо.

І з розвитком соціальної структури суспільства, посиленням запитів на потрібну інформацію, а також у напрямі розвитку процесів національної самоідентифікації активізується робота з введення в суспільний обіг матеріалів

⁵ *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – С. 324.

⁶ *Почепцов Г.* Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіа комунікації. – К.: Спадщина, 2012. – С. 121.

⁷ *Вернадский В. И.* Научная мысль как планетное явление. – М.: Наука. – 1991. – С. 84.

національних інформаційних фондів. Адже інформація сама по собі нічого не варта й нічого не значить... Якість інформації оцінюється перш за все тим, наскільки знання, одержані про предмет чи навколишню обстановку, допомагають у прийнятті рішень⁸. Бібліотечні, архівні, музейні та інші центри зберігання інформації мають вдосконалювати роботу, пов'язану з введенням в обіг ширших пластів своїх інформаційних фондів у середовищі потенційних користувачів, започатковують різноманітні форми реферативної продукції, інформаційно-аналітичну продукцію в режимі «інформація на базі інформації», аналітичні дослідження на актуальну суспільно значущу тематику, що базуються на ефективному використанні широких інформаційних масивів наявних фондів.

Важливим для поповнення національних інформаційних ресурсів є також організація формування, зберігання та використання відомчої електронної інформації за місцем її створення в тих органах державної влади, органах місцевого самоврядування, які відповідають за ведення таких ресурсів з одночасною передачею їх для зберігання та використання іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, державними підприємствами й установами у сфері їхнього управління до централізованої системи баз даних – як елемента загальнонаціонального об'єднання електронних інформаційних ресурсів. Ця тенденція обумовлює також необхідність нових підходів до проблеми збереження електронних інформаційних ресурсів, забезпечення суверенітету над ними.

Останнім часом на себе звертає увагу ще одна нова і водночас така, що набуває значної суспільної ваги, проблема. У зв'язку з розвитком комп'ютеризації, масовим впровадженням щільникового зв'язку, зростаючим доступом до вітчизняних і зарубіжних інформаційних ресурсів населення, у зв'язку з досягнутими вже результатами інформатизації українського суспільства актуалізується необхідність розробки концепції певного раціонального використання сучасного неконтрольованого процесу в середовищі неорганізованого інфотворення для орієнтації його в напрямі суспільно значущої інформаційної діяльності. У зв'язку з цим видається за доцільне узагальнити наявний досвід організації певної виробничої діяльності в Інтернеті, розробити напрями й форми стимулювання цього виду діяльності (обробка масивів інформаційних ресурсів, конкурси щодо розв'язання певних технічних та інших проблем тощо). Розробка відповідних методик дасть змогу залучити до процесу суспільно необхідного інформаційного виробництва невикористований творчий потенціал активної частини населення, у тому числі пов'язаний з бурхливим розвитком соцмереж, сприяти зростанню

⁸ *Моисеев Н. Н.* Человек и ноосфера. – М.: Молодая гвардия, 1990. – С. 166.

громадянської активності, солідарності, а також зниженню рівня циркуляції непрофесійно створеної, неякісної інформації – інформаційних шумів у соціальних інформаційних комунікаціях.

При зростаючому впливі глобального інформаційного простору на національний життєздатність останнього забезпечується зростаючою якістю виробництва власної інформації з урахуванням національної традиції в цій сфері діяльності, логіки розвитку, активного використання необхідних зовнішніх інформаційних зв'язків, забезпечення оптимального рівня організації внутрішніх ресурсів і захисту від несанкціонованого зовнішнього проникнення, наявністю можливостей для генерування інформації вищого рівня – аналітичної, найефективнішого продукту на сучасному ринку інформації.

Завданню розвитку національних інформаційних ресурсів має бути підпорядковане вдосконалення відповідних методик трансформації інформаційної сфери. Серед основних напрямів цієї діяльності – уніфікація інформаційних ресурсів за формою їх вираження, згідно з вимогами сучасності – оцифрування інформаційних масивів на всіх наявних видах носіїв, розвиток кооперації інформаційних фондів, баз даних, удосконалення методів керування цими масивами, налагодження суспільно доступної інформації про їх зміст, підготовка інформаційними працівниками відповідних ресурсів для найбільш зручного використання замовником, удосконалення дистантних форм обслуговування користувачів як перспективний шлях розвитку й організації використання інформації, удосконалення діяльності електронних бібліотек та інших форм відкритого доступу до інформаційних ресурсів, удосконалення системи правового забезпечення використання вітчизняних інформаційних ресурсів України і в глобальному інформаційному просторі.

Сьогодні зросла потреба в користуванні інформацією всіх рівнів складності в управлінських структурах, від яких у нових умовах вимагалось прийняття самостійних, точних і ефективних рішень. Нової організації інформаційного забезпечення потребували ринкові перетворення. У зв'язку з демократичними перетвореннями в суспільстві, швидкою розбудовою численних політичних партій, появою значної кількості інших громадських організацій, зростають їхні інформаційні запити, формуються інформаційні бази цих структур і, відповідно, розвивається інформаційний ринок і в інтересах національного розвитку, щоб усі ці процеси були співвідносними з національною інформаційною традицією.

Звертає на себе увагу той факт, що цей ринок в Україні в процесі свого становлення не зміг не набути певних негативних тенденцій. Вони характеризуються відсутністю стабільності при пріоритеті на ньому зарубіжного виробника, неоднорідності по регіонах країни, слабкому розвитку сфери особистого споживання і, відповідно, індустрії послуг, орієнтованої на задоволення потреб населення. Сьогодні держава на цьому ринку виступає як

головний споживач, тобто формує ринок, і лише незначною мірою виступає на ньому як виробник. Такий стан справ мав бути виправленим у результаті розробки кількох варіантів концепцій національної інформаційної політики, що мали охопити всі сфери життєдіяльності українського суспільства і збалансувати відповідні інформаційні процеси. Але на сьогодні ці документи ще дуже складно знаходять шляхи для практичної реалізації в суспільстві. У свідомості значної частини користувачів під впливом Інтернету розвинулися погляди, що сприяють уніфікації в інформаційній сфері, що послаблює уявлення про національні інтереси в цій сфері діяльності.

Із зростанням запитів на інформацію в період переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства, з долученням до неї ширшого кола людей зростає потреба в удосконаленні загальносуспільних інформаційних центрів, у тому числі архівних, бібліотечних та інших, у залученні до роботи в них кваліфікованих інформаційних працівників. Такі заклади мають стати посередниками між виробниками й користувачами інформацією, між наявним у суспільстві інформаційним ресурсом і соціальною структурою, що на ньому базується. Вони мають стати джерелом поширення в суспільному обігу національних інформаційних ресурсів.

Варто ще раз підкреслити тезу про перспективність оновлених бібліотечних установ в інформаційному суспільстві. Невипадково концентрованою формою утвердження електронних технологій у цій сфері стали електронні бібліотеки, що є, як правило, структурною складовою великих бібліотечних установ. Це структури, що дають можливість керувати ресурсами за допомогою комп'ютера, а працівникам – бути посередниками в електронній взаємодії; це набір електронних ресурсів і супутніх технічних можливостей для створення, пошуку й використання інформації; що це база даних, яка вміщує цифрові інформаційні об'єкти в різних формах і надає безпосередній доступ користувачам; це складові системи інформації, які допомагають задовольняти інформаційні потреби користувачів, надавати інформаційні послуги, організовувати інформацію у зручній для користувача формі, керувати місцезнаходженням інформації і значною мірою керувати інформаційними процесами в суспільстві.

Активізація електронних бібліотек, як і взагалі всіх бібліотечних установ, у роботі з користувачами є вимогою сьогодення. У зв'язку з цим абсолютно правомірною є думка фахівців про необхідність розширення спектра послуг цих установ як у сфері інформації, так і у сфері дозвілля з наданням користувачам доступу до сучасних видів документів і при цьому укорінюватись в інформаційний бізнес, залучаючи, таким чином, для свого розвитку фінансові ресурси з комерційної сфери, кошти підприємств і організацій та особисті кошти громадян.

Уже практика сьогодення говорить про те, що цей шлях є без вагання продуктивним, незважаючи на дуже серйозні правові, організаційні, матеріальні проблеми для такої діяльності.

На інформаційному етапі розвитку людства обсяги виробництва якісної суспільно значущої інформації, обсяги реалізації її на міжнародних інформаційних ринках стають важливим показником життєздатності кожної сучасної держави, нації. У зв'язку з цим назріла необхідність розробки стратегії представлення національних інформаційних ресурсів у глобальному інформаційному просторі, включення в процеси міжнародної торгівлі інформатизацією, а також організація рекламної діяльності для вдосконалення рівня позиціонування України на міжнародній арені. Виходячи з потреб національних інтересів України, така концепція має бути розроблена під керівництвом уряду, реалізовуватися з активною участю державних структур, української науки, великих економічних і громадських організацій. Її реалізація має забезпечити у світі уявлення про державу Україну, національну історію і культуру, демократичні перетворення, про здобутки й потенціальні можливості економіки, науки, перспективи технологічного переоснащення, інформатизацію, про можливості для розвитку співробітництва, враховуючи географічні, кліматичні та інші особливості, про успішний досвід міжнародного співробітництва українських економічних та інших структур.

Використання наявного інформаційного потенціалу України для розвитку українського суспільства, необхідність утвердження його в глобальному інформаційному просторі як активного сегмента цього простору зумовлює залучення в цю сферу суспільної діяльності зростаючих обсягів матеріальних ресурсів і ефективні функції державного лобювання. Оскільки в нинішніх умовах Україна не може конкурувати у фінансуванні інформатизації з країнами «золотого мільярда», забезпечити собі прийнятне місце в новій світовій ієрархії, що формується як інформаційна, вона має зосередитися на кількох основних напрямках розвитку.

Це, по-перше, концентрація матеріальних ресурсів на розвитку тих напрямів інформаційної діяльності, що є найбільш перспективними для України, можуть відповідати умовам міжнародної спеціалізації у виробництві й використанні інформації. По-друге, розвиток власної інформатизації на базі передових технологій. І, по-третє, кооперація наявних у країні інформаційних ресурсів в об'єднану систему для виходу в глобальний інформаційний простір потужною, багатофункціональною системою (*Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища: [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горвий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – С. 19–30).*